

ACADEMICIANUL EMIL PETROVICI

(CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 60 DE ANI) *

I. Pătruț

Academicianul Emil Petrovici a adus o deosebit de valoroasă contribuție la dezvoltarea lingvisticii românești în ultimele trei decenii.

Avînd încă din tinerețe o pregătire temeinică de slavist, romanist și fonetician, dotat cu un fin spirit de observație, de asociere, de analiză și pătrundere, muncind cu perseverență și pasiune, acad. E. Petrovici s-a impus de mult timp ca unul dintre cei mai mari lingviști ai noștri. Călăuzit de concepția marxistă despre limbă, urmărind îndeaproape lingvistica sovietică, d-sa și-a consolidat baza teoretică de studiu și totodată și-a lărgit neîncetat cîmpul de cercetare.

* * *

Aproape toate lucrările acad. E. Petrovici sînt străbătute de firul roșu al predominanței sale preocupări: studiul limbii romîne, de la formarea ei pînă astăzi, urmărind în timp și spațiu evoluția și structura ei, în care, pe fondul vechi, latin și autohton, s-a altoit influența altor limbi în cursul veacurilor. Cunoscător al tuturor graiurilor romînești și al celor vorbite de minoritățile naționale conlocuitoare, al limbilor popoarelor învecinate, al istoriei limbii și poporului romîn, al culturii sale materiale și spirituale, acad. E. Petrovici a lămurit multe dintre problemele de bază ale limbii romîne și a deschis drumuri spre noi cercetări.

Dintre lucrările sale la loc de frunte stau cele privitoare la influența slavă asupra limbii romîne. Ele interesează, în aceeași măsură, slavistica și romanistica.

* * *

Una dintre problemele cele mai importante, dar totodată și dificile ale lingvisticii (și, în același timp, ale istoriei) romînești este cea a formării poporului și limbii romîne. Acad. E. Petrovici arată, într-un studiu de sinteză, că specificul limbii romîne este diferit de al celorlalte limbi romanice din cauza « mediului istoric cu totul deosebit de acela în care s-au dezvoltat celelalte limbi romanice »¹. După părerea sa, caracterul specific al limbii romîne a

* Născut la 4 ianuarie 1899.

¹ Acad. E. Petrovici, în *Problemele științelor sociale în debaterile Academiei R.P.R. (21-25 martie 1951)*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1951, p. 97. Acolo sînt enumerate și trăsăturile distinctive mai importante ale limbii romîne, inexistente în limbile romanice apusene.

fost determinat mai ales de două «încrucișări» etnice și lingvistice: prima, cea dintre limba latină populară și graiurile geto-dace, care s-a terminat cu victoria limbii latine. Procesul acesta nu s-a putut încheia în Dacia, în timpul stăpînirii romane, ci s-a continuat de-a lungul Dunării inferioare, la nordul și la sudul ei, în această zonă unde a existat o puternică romanitate pînă pe la anul 600. De pe acest teritoriu s-a răspîndit apoi romanitatea atît la nord cît și la sud de marele fluviu. După aceea a avut loc a doua «încrucișare», cea dintre «limba romanică pe cale de a deveni romînească și graiurile slave din Dacia și Misia»².

Pornind de la constatarea că, pe teritoriul țării noastre, aproape toate numele de riuri mari — acestea sînt de primă importanță pentru istoria unei regiuni — precum și ale unora dintre orașele mai însemnate nu sînt romînești, ci de altă origine, mai ales slavă (*Dimbovița, Ialomița, Prahova, Tîrnava, Bălgrad* = Alba Iulia, *Brașov, Sibiu, Zlatna* etc.) sau de origine maghiară, turcică (pecenegă, cumână), acad. E. Petrovici ajunge la concluzia că pe pămîntul Daciei a trăit în vechime, începînd cu secolul al V-lea, o numeroasă populație slavă, care a asimilat vechea populație daco-getă. În urma expansiunii elementului romînesc, populația daco-getă slavizată sau amestecată cu slavii, cu cumani, pecenegi și unguri a adoptat limba romînă³ în veacurile următoare (al VI-lea — XIII-lea). Condițiile acestea istorice, precum și cele de după secolul al XIII-lea, au determinat caracterul specific al limbii romîne, pe care acad. E. Petrovici a definit-o în felul următor: «limba romînă este limba romanică de tip oriental, deosebită de grupul limbilor romanice de tip occidental, dezvoltată în mediu tracic, grecesc, maghiar, turcic etc., dar în primul rînd slav»⁴.

La baza lucrărilor acad. E. Petrovici consacrate studiului influenței slave din limba romînă stau datele oferite mai ales de toponimie, de fonetică și fonologie.

Toponimia romînească de origine slavă e studiată după un plan bine stabilit: sînt luate în considerare mai ales acele nume care pot da indicații referitoare la limbile și chiar graiurile slave din care sînt împrumutate formele respective. Astfel, sînt urmărite toponimicele romînești care conțin reflexe ale sunetelor sau grupurilor de sunete slave comune: *tort, toll, terl, tell, r* și *l* vocalici, *y, șč*, vocalele nazale, *d* sau *t + j, kl, ɛ*, *ierii*⁵ etc.

Analizînd în felul acesta toponimicele romînești de origine slavă, acad. E. Petrovici stabilește că în regiunile de sud ale țării, precum și într-o bună

² *Ibid.*, p. 90.

³ *Ibid.*, p. 90—92.

⁴ *Ibid.*, p. 98.

⁵ A se vedea mai ales: *Daco-slava*, «Dacoromania», X/II (1943), p. 233—277; *Adjective possessive slave in -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, «Studii și cercetări lingvistice» (SCL), IV (1953), p. 63—87; *Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.*, «Cercetări de lingvistică», II (1957), p. 23—46; *Славяно-болгарская топонимика на территории Румынской Народной Республики*, «Romanoslavica», I (1958), p. 9—26; *Toponymes roumains d'origine slave présentant le groupe «voyelle+nasale» pour sl. comm. ɛ*, in *Contributions onomastiques, publiées à l'occasion du VIe Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 Août 1958*, București, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1958, p. 33—43; *Elemente slave din limba romînă — mărturie a legăturii istorice dintre poporul nostru și poporul rus*, «Limba romînă», I/1 (1952), p. 19—24.

parte a Transilvaniei, ele provin din graiuri slave meridionale: cele de la sud de Carpați, precum și unele din regiunea Hunedoara prezintă caractere bulgărești răsăritene; prin Banat și în vestul Olteniei există toponimice de nuanță sirbească, de la o populație așezată relativ mai târziu (începînd cu secolul al XIV-lea) în acele regiuni. În estul și nordul țării toponimia slavă prezintă trăsături slave de est⁶.

Acad. E. Petrovici subliniază importanța toponimiei românești de origine slavă pentru cunoașterea graiurilor pe care le-au vorbit slavii așezați după secolul al VI-lea pe teritoriul țării noastre. Toponimia arată că nu se poate susține existența unei limbi « daco-slave », ci că graiurile acestor slavi au evoluat paralel cu cele ale slavilor sudici sau estici învecinați⁷.

În lucrările sale de toponimie se găsesc și prețioase indicații privitoare la metoda de lucru în acest domeniu: numele de locuri provenite din apelative românești de origine slavă (*grădiște, ponor, seliște, grind, dumbravă* etc.) — care au putut fi date și de slavi, dar mai probabil de romîni⁸ —, precum și cele care au la bază nume de persoană românești de origine slavă (ca *Bogdan*, localitate < nume rom. de persoană *Bogdan*, de origine slavă⁹; *Crăiești*, localitate < nume rom. de persoană *Craiu*, de origine slavă + suf. rom. *-ești*¹⁰) nu ne pot da nici un indiciu sigur asupra limbii pe care ar fi vorbit-o slavii din regiunile respective; în schimb, toponimicele derivate cu sufixe slave de la cuvinte sau nume proprii românești trebuie considerate ca provenind din limbile slave în care au fost formate: *Cireășov*, localitate < sl. *čereša* (de origine romanică, poate românească) + suf. sl. *-ov*; *Broscauți*, localitate < nume rom. de persoană *Broască* + suf. ucr. *-ivci*¹¹; unele nume de loc cu aspect slav sînt de fapt împrumutate de romîni de la maghiari, și aceștia le-au luat din slavă sau le-au format din elemente de origine slavă: rom. *Dumbrău*, localitate < ung. *Dombro* < sl. *dōbrava*; rom. *Gimbaș*, localitate < ung. *Gombás* (*Gumbás*) < adj. ung. *gombás* « (loc) bogat în ciuperci » < ung. *gomba* « ciupercă » < sl. *goba* « idem »¹².

Aprofundînd rezultatele noi ale fonologiei, ținînd totodată seama de metodele de lucru ale lingviștilor sovietici, acad. E. Petrovici, în numeroase studii, apărute în ultimii ani, a stabilit un sistem fonologic nou al limbii romîne¹³. Printre altele d-sa arată că în limba romînă există patru serii de foneme consonantice: consoane neutre (*p, b, m* etc.: *cap, bob, pom*), consoane muiate

⁶ Vezi mai ales studiile, citate, din « Dacoromania », X/II (1943), p. 233—277; SCL, IV (1953), p. 63—87; « Romanoslavica », I (1958), p. 9—26.

⁷ SCL, IV (1953), p. 86.

⁸ Vezi « Dacoromania », X/II (1943), p. 240—241; « Cercetări de lingvistică », II (1957), p. 24 și urm.; « Romanoslavica », I (1958), p. 10; *Contributions onomastiques* . . . , p. 34.

⁹ « Cercetări de lingvistică », II (1957), p. 26.

¹⁰ *Ibid.*, p. 25.

¹¹ *Ibid.*, p. 24, 26.

¹² *Contributions onomastiques* . . . , p. 36; cf. « Cercetări de lingvistică », II (1957), p. 29.

¹³ A se vedea, de exemplu: *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă*, SCL, I/2 (1950), p. 172—232; *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba romînă*, *ibid.*, III (1952), p. 127—185; *Înfluența slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne*, [București], Societatea de științe istorice și filologice, 1956, 38 p.; *Esquisse du système phonologique du roumain*, în *For Roman Jakobson*, Haga, 1956, p. 382—389.

(p' . . : snop'), consoane rotunjite (p° . . . : p°ată « poată », regional *uom*° « om ») și consoane moi-rotunjite (p'° . . . : arip'°ară « aripioară »). Urmărind evoluția sistemului fonemelor consonantice și vocalice românești, plecând de la faza latină și pînă astăzi, acad. E. Petrovici arată că el diferă de al celorlalte limbi romanice, din cauza influenței slave, anume a graiurilor bulgărești nord-estice, exercitată asupra limbii romine începînd cu secolul al VI-lea¹⁴. D-sa ajunge la concluzia că în timp ce sistemul morfologic al limbii romine este, în general, romanic, cel fonologic, în urma apariției corelației de timbru a consoanelor, a primit un caracter slav¹⁵.

* * *

De numele acad. E. Petrovici se leagă lucrarea de o importanță deosebită *Atlasul lingvistic român* (partea a II-a). După ce a colaborat la toate fazele pregătitoare pentru realizarea ei — întocmirea chestionarului și a sistemului de transcriere fonetică, alegerea localităților, stabilirea metodelor de lucru —, d-sa a cutreierat țara în lung și în lat, timp de 10 ani (1929—1938), pentru adunarea materialului din graiurile românești și ale unora din limbile minorităților naționale conlocuitoare (ucrainene, bulgărești, sîrbești, ungurești, germane). Bogatul material adunat, notat cu o remarcabilă precizie, are o valoare excepțională pentru limba romină. El este indispensabil pentru dialectologia rominească, dar aduce mari servicii și istoriei limbii romine, îndeosebi studiului relațiilor reciproce diutre limba romină și limbile populațiilor conlocuitoare și învecinate. Hărțile Atlasului¹⁶ sînt larg utilizate de lingviștii noștri și de cei din alte țări care studiază limba romină. Materialul Atlasului și informațiile obținute în decursul anchetelor i-au oferit acad. E. Petrovici bogate date pentru elaborarea atîtor lucrări valoroase, mai ales de fonetică-fonologie precum și privitoare la structura dialectală a limbii romine. D-sa a arătat că, în afara celor trei subdialecte dacoromine indicate de G. Weigand — muntean, moldovean și bănațean —, există și subdialectul crișean și, eventual, un al cincilea, cel maramureșean¹⁷. Acad. E. Petrovici susține că particularitățile fonetice și lexicale ale celor patru (sau cinci) subdialecte dacoromine sînt

¹⁴ Vezi SCL, I/1 (1950), p. 216 și urm.; III (1952), p. 180 și urm.; *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii romine*, [București], 1956, p. 31 și urm.; *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii romine*, « Cercetări de lingvistică », II (1957), p. 108—113.

Istoromina a pierdut corelația de timbru a consoanelor, datorită unei influențe mai recente, croate (id., *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii romine*, p. 38).

¹⁵ Vezi *Interpénétration d'une phonologie slave et d'une morphologie romane*, în *Mélanges linguistiques, publiées à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo du 5 ou 9 Août 1957*, București, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1957, p. 81—89.

¹⁶ Din materialul adunat de acad. E. Petrovici au fost publicate pînă acum 3 volume de hărți mari: *Atlasul lingvistic român, partea II* (ALR II), vol. I, Sibiu-Leipzig, 1942; *Atlasul lingvistic român, serie nouă*, vol. I-II, București, Editura Academiei Republicii Populare Romine, 1956; două volume de hărți în culori: *Micul atlas lingvistic român, partea II* (ALRM II), vol. I, Sibiu-Leipzig, 1942; *Micul atlas lingvistic român, serie nouă*, vol. I, București, Editura Academiei Republicii Populare Romine, 1956; un volum de texte dialectale: *Texte dialectale. Suplement la Atlasul lingvistic român II* (ALRT II), Sibiu — Leipzig, 1943.

¹⁷ *Graiul rominesc de pe Crișuri și Someș*, « Transilvania », an. 72 (1942), nr. 8, p. 551—558; *Repartiția graiurilor dacoromine pe baza Atlasului lingvistic român*, « Limba romină », III (1954), nr. 5, p. 5—17. Cf. R. Todoran, « Limba romină », V (1956), nr. 2, p. 38 și urm.; I. Pătruț, « Romanoslavica », I (1958), p. 31 și urm.

relativ noi și că subdialectele de astăzi nu existau, probabil, înainte de secolul al XV-lea ¹⁸.

Cu ocazia anchetelor pentru ALR II, acad. E. Petrovici a adunat din trei localități — una din sudul Banatului, alta din Munții Apuseni, iar alta dintre Timoc și Morava (Iugoslavia) — un variat și bogat material folcloric, pe care l-a publicat în transcriere fonetică, însoțit de studii asupra graiurilor localităților respective ¹⁹.

O valoroasă lucrare de dialectologie slavă este *Graiul Carașovenilor* ²⁰, întocmită tot pe baza materialului adunat pentru ALR II, din localitatea Carașova (Banat). Acad. E. Petrovici studiază amănunțit graiul acestei populații (venite în Banat, din vechea Sîrbie, prin secolul al XV-lea), subliniind, totodată, trăsăturile mai importante, caracteristice acestui grai sîrbesc: pierderea cantității vocalice și a intonației; păstrarea în multe cazuri a accentului vechi, nedepășat; menținerea deosebirii între *ě* și *e*; păstrarea lui *l* silabic (în s.-cr. literară: *u*), a lui *l* la sfîrșitul silabei (s.-cr. lit.: *o*) și a grupului *čr-* (s.-cr. lit.: *cr-*); existența consoanelor *č*, *đ* (s.-cr. lit.: *č*, *đ*) și, în unele cuvinte, *dz* (s.-cr. lit.: *z*); formarea viitorului cu auxiliarul *lam* etc. Unele dintre asemenea particularități se datoresc influenței romînești.

Din forma unor cuvinte împrumutate de carașoveni de la rominii învecinați, acad. E. Petrovici trage și câteva concluzii privitoare la fonetismul vechi al graiului bănățean.

Din domeniul foneticii experimentale — altă disciplină în care activează acad. E. Petrovici — menționăm lucrarea *De la nasalité en roumain* ²¹, în care, pe lângă analiza rostirii consoanelor nazale și a vocalelor învecinate în limba contemporană, se găsesc o mulțime de indicații și constatări interesante privitoare la fonetica și grafia romînească veche. Trebuie amintit și studiul *Le pseudo i final du roumain* ²², ale cărui concluzii autorul le-a folosit mai tirziu la stabilirea sistemului fonematic al limbii romîne.

* * *

Acad. E. Petrovici a adus o însemnată contribuție la propagarea lingvisticii romînești peste hotare, prin lucrările sale, prin participarea activă la congrese și întruniri științifice internaționale, prin numeroasele conferințe ținute în diferite țări. În 1955 a fost ales membru în Comitetul internațional permanent al slaviștilor, alături de alți învățați renumiți, din țări în care studiile slave au o veche tradiție.

Pentru o muncă organizată a slaviștilor noștri și pentru o colaborare efectivă cu străinătatea, a luat inițiativa creării (în 1956) a Asociației slaviștilor din R.P.R., al cărei președinte este, și a înființării primului nostru periodic de slavistică « Romanoslavica ». Cu concursul și sub îndrumarea d-sale, slaviștii romîni vor reuși să lămurească și alte probleme și aspecte ale relațiilor slavo-romîne, domeniu atît de vast și de important pentru istoria, limba și cultura romînească.

¹⁸ « Limba romînă », III (1954), nr. 5, p. 16—17.

¹⁹ *Folclor din Valea Almăjului (Banat)*, « Anuarul Arhivei de folclor », III (1935), p. 25—158; *Folclor de la moșii din Scărișoara*, *ibid.*, V (1939), p. 111—175; *Note de folclor de la romînii din Valea Mlavei (Sîrbia)*, *ibid.*, VI (1941), p. 43—75.

²⁰ București, 1935, XII + 270 p.

²¹ Cluj, 1930, 139 p.

²² « Bulletin linguistique », II (1934), p. 86—97.